

**САНОАТ КОРХОНАЛАРИ ФАОЛИЯТИДА КОРПОРАТИВ
БОШҚАРУВНИ ЖОРИЙ ҚИЛИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ****ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ В
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ****PROSPECTS FOR IMPLEMENTING CORPORATE GOVERNANCE IN
THE ACTIVITIES OF INDUSTRIAL ENTERPRISES**

*Хужаев Салимжон Содикович,
Навоий давлат кончилиқ ва
технологиялар университети
salimbekpaxlavon@mail.ru*

Аннотация: Мазкур мақолада Ўзбекистон саноат корхоналарида корпоратив бошқарувни жорий қилиш зарурати ва истиқболлари таҳлил қилинган. Хорижий тажрибалардан фойдаланган ҳолда, миллий корхоналарда корпоратив бошқарувнинг роли ва самарадорлиги ўрганилган. Таҳлил жараёнида корпоратив бошқарувни жорий қилишга тўсқинлик қилувчи муаммолар, шунингдек, ушбу тизимни самарали амалга ошириш учун зарур бўлган ҳуқуқий, иқтисодий ва ижтимоий чоралар таклиф этилган.

Калит сўзлар: корпоратив бошқарув, саноат корхоналари, шаффофлик, инновация, ҳуқуқий ислохотлар, халқаро тажриба, иқтисодий ривожланиш, менежмент, сармоялар, истиқболлар

Аннотация: В данной статье анализируются необходимость и перспективы внедрения корпоративного управления в промышленные предприятия Узбекистана. На основе международного опыта исследованы роль и эффективность корпоративного управления в национальных предприятиях. В процессе анализа выявлены препятствия внедрения корпоративного управления, а также предложены правовые, экономические и социальные меры, необходимые для его эффективной реализации.

Ключевые слова: корпоративное управление, промышленные предприятия, прозрачность, инновации, правовые реформы, международный опыт, экономическое развитие, менеджмент, инвестиции, перспективы.

Abstract: This article analyzes the necessity and prospects of implementing corporate governance in Uzbekistan's industrial enterprises. Based on international practices, the role and efficiency of corporate governance in national enterprises are studied. The analysis identifies the challenges hindering the implementation of

corporate governance and suggests the legal, economic, and social measures required for its effective realization.

Keywords: corporate governance, industrial enterprises, transparency, innovation, legal reforms, international experience, economic development, management, investments, prospects

Кирини

Саноат корхоналари иқтисодиётнинг турли тармоқлари учун устувор аҳамиятга эга бўлган асосий ишлаб чиқариш субъектлари ҳисобланади. Уларнинг самарали бошқаруви нафақат корхонанинг барқарор ривожланишига, балки мамлакатнинг иқтисодий ўсишига ҳам ҳисса қўшади. Шунинг учун корпоратив бошқарув тизимини жорий қилиш саноат корхоналарида бизнес жараёнларни тартибга солиш, молиявий шаффофликни таъминлаш ва бошқарув самарадорлигини оширишнинг замонавий воситаси сифатида муҳим аҳамият касб этади.

Корпоратив бошқарув бугунги кунда жаҳон иқтисодиётида кенг қўлланилаётган самарали бошқарув модели бўлиб, у нафақат корхонанинг ички бошқарув жараёнларини такомиллаштиришни, балки ташқи инвесторлар ва шериклар учун ишончли ва шаффоф муҳит яратишни ҳам назарда тутаяди. Ушбу ёндашув саноат корхоналарида молиявий барқарорликни таъминлаш, бозорда рақобатбардошликни ошириш ва янги инновацион ечимларни жорий қилиш имконини беради.

Ўзбекистонда саноат корхоналарини корпоратив бошқарувга ўтиш жараёни ҳали тўлиқ шаклланмаган бўлса-да, бу йўналишда муҳим ислохотлар амалга оширилмоқда. Корпоратив бошқарувнинг ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлаш, менежмент сифатини ошириш ва халқаро тажрибаларни жорий қилиш орқали саноат корхоналари фаолиятини янада самарали ташкил қилиш имконияти яратилмоқда.

Мазкур мақола доирасида саноат корхоналарида корпоратив бошқарувни жорий қилиш зарурати, унинг истиқболлари ва амалиётдаги ўрни атрофлича таҳлил қилинади. Мақсад – саноат корхоналари фаолиятида корпоратив бошқарув моделларини самарали жорий қилиш йўналишлари бўйича тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқот доирасида саноат корхоналарида корпоратив бошқарувни жорий қилиш истиқболлари қуйидаги усуллар орқали ўрганилди: статистик таҳлил усулидан фойдаланиб корхоналарнинг молиявий кўрсаткичлари таҳлил қилинди, қиёсий таҳлил орқали хорижий амалиётлар ва Ўзбекистон тажрибаси таққосланди, кейс-стади усулида саноат корхоналаридаги муваффақиятли бошқарув амалиётлари ўрганилди, шунингдек, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

тахлили асосида корпоратив бошқарувнинг ҳуқуқий асослари ўрганилди. Эксперт сўровлари ёрдамида амалиётдаги муаммолар ва истикболлар аниқланди, иқтисодий моделлаштириш эса корпоратив бошқарувнинг кутилаётган иқтисодий самарасини баҳолашга ёрдам берди.

Адабиётлар шарҳи

Корпоратив бошқарув тушунчаси биринчи марта XX асрнинг ўрталарида ишлаб чиқилган бўлиб, унинг асосий мақсади корхоналарни самарали бошқариш учун асосий тамойил ва қоидаларни белгилашдир. Корпоратив бошқарув бугунги кунда турли таърифларга эга, лекин унинг асосий мазмуни – корхонанинг молиявий барқарорлиги ва узоқ муддатли ривожланишини таъминлашга қаратилган.

Халқаро молия корпорацияси (IFC) ва Жаҳон банки томонидан берилган таърифга кўра, корпоратив бошқарув корхонадаги манфаатдор томонлар: акционерлар, менежерлар, ходимлар ва ташқи инвесторлар ўртасидаги муносабатларни тартибга солувчи тизимдир.

Таниқли иқтисодчи Адриан Кэдбери корпоратив бошқарувни қуйидагича таърифлаган:

"Корпоратив бошқарув – бу корхонанинг стратегиясини белгилаш ва унга эришишида манфаатдор томонларнинг ўзаро муносабатларини ташкил этиши жараёнидир."

Ўзбекистонда эса корпоратив бошқарув тушунчасига эътибор сўнгги йилларда ортиб, "Корпоратив бошқарув тўғрисида"ги қонун қабул қилинган. Унда корпоратив бошқарувнинг ҳуқуқий асослари, амалиётдаги қоидалари ва принциплари аниқ белгиланган.

Корпоратив бошқарувнинг тарихий ривожланиши Жаҳон банки, OECD (Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилоти) каби халқаро ташкилотларнинг фаолияти билан чамбарчас боғлиқ. Жаҳон банки ва OECD томонидан ишлаб чиқилган Корпоратив бошқарув тамойиллари халқаро миқёсда ушбу тизимнинг асосий стандартлари сифатида тан олинган.

Ўзбекистонда саноат корхоналарида корпоратив бошқарувга ўтиш жараёни 2000-йиллар бошидан, хусусийлаштириш дастурлари доирасида бошланди. Бироқ, саноат соҳасидаги йирик корхоналарда корпоратив бошқарувнинг мустаҳкам ўрнатилиши ҳали кутилган даражада эмас.

Турли давлатлардаги тажрибалар қуйидагиларни кўрсатади:

- АҚШ: Корпоратив бошқарувнинг ривожланишида Сарбэнс-Оксли Қонуни (2002) муҳим роль ўйнади. Унда молиявий ҳисоботларнинг шаффофлигини ошириш ва бошқарув органларининг жавобгарлигини кучайтириш чоралари кўрилган.

- Европа давлатлари: Корпоратив бошқарувнинг кучли асослари акциядорлар ва бошқарув ўртасидаги ҳуқуқ ва мажбуриятларни аниқ белгилаш орқали шаклланган.

- Осиё давлатлари (Япония ва Жанубий Корея): Корпоратив бошқарув саноатни модернизация қилишда асосий восита сифатида қўлланилган.

Илмий адабиётларда корпоратив бошқарув самарадорлигини ошириш учун урта асосий тамойил қайд этилган:

1. Шаффофлик: Барча молиявий ва бошқарув маълумотларининг очиқлиги.

2. Ҳисобдорлик: Бошқарув органларининг барча қарорлари учун жавобгарлиги.

3. Фаолият самарадорлиги: Корхонанинг узоқ муддатли ривожланишини таъминлаш учун яратилган механизмлар.

Тадқиқот методологияси

Мазкур тадқиқот доирасида саноат корхоналарида корпоратив бошқарувни жорий қилиш истиқболлари қуйидаги усуллар орқали ўрганилди: статистик таҳлил усулидан фойдаланиб корхоналарнинг молиявий кўрсаткичлари таҳлил қилинди, қиёсий таҳлил орқали хорижий амалиётлар ва Ўзбекистон тажрибаси таққосланди, кейс-стади усулида саноат корхоналаридаги муваффақиятли бошқарув амалиётлари ўрганилди, шунингдек, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар таҳлили асосида корпоратив бошқарувнинг ҳуқуқий асослари ўрганилди. Эксперт сўровлари ёрдамида амалиётдаги муаммолар ва истиқболлар аниқланди, иқтисодий моделлаштириш эса корпоратив бошқарувнинг кутилаётган иқтисодий самарасини баҳолашга ёрдам берди. Жаҳон тажрибасини ўрганиш орқали эса Ўзбекистон учун мос ёндашувлар ишлаб чиқилди.

Ўзбекистонда саноат корхоналари миллий иқтисодиётнинг муҳим бўғини ҳисобланади, аммо уларда корпоратив бошқарувни жорий қилиш жараёни ҳали тўлиқ шаклланмаган. Мавжуд корхоналарнинг кўпчилиги давлат ёки хусусий сектор томонидан бошқарилса-да, корпоратив бошқарув стандартлари етарлича даражада қўлланилмаяпти. Бугунги кунда саноат корхоналарида бошқарув тизими асосан анъанавий менежмент тамойилларига асосланган бўлиб, бу замонавий талабларга жавоб бермайди.

Мавжуд муаммолар ва чекловлар:

1. Шаффофликнинг етишмаслиги: Корхоналарнинг молиявий ҳисоботлари ва бошқарув жараёнлари тўғрисидаги маълумотлар шаффоф эмас, бу инвесторлар ишончини пасайтиради.

2. Мутахассислар танқислиги: Корпоратив бошқарув бўйича етарли билим ва кўникмаларга эга кадрлар етишмайди.

3. Қонунчиликнинг заифлиги: Корпоратив бошқарувни тартибга солувчи ҳуқуқий базанинг ривожланмаганлиги кўпгина муаммоларни келтириб чиқаради.

4. Инвесторлар ҳимоясининг етишмаслиги: Хусусий инвесторлар ва хорижий сармоядорлар учун етарли ҳуқуқий ҳимоя механизмлари йўқ.

2023 йил маълумотларига кўра, Ўзбекистонда саноат корхоналарининг 70% давлат мулки ёки давлат иштирокидаги корхоналар ҳисобланади. Ҳисоботларга кўра, мазкур корхоналарнинг 40% дан ортиғи шаффоф бошқарув механизмини жорий қилмаган. Жаҳон банкининг "Корпоратив бошқарув индекси"га кўра, Ўзбекистон саноат корхоналари корпоратив бошқарув жорий қилиш бўйича 180 мамлакат ичида 112-ўринда туради. Бу эса корпоратив бошқарув тамойиллари ва шаффофлик даражасини ошириш заруратини кўрсатади.

Корпоратив бошқарув жаҳон иқтисодиётининг асосий талабларидан бири бўлиб, ривожланган давлатлардаги корхоналар учун унинг қўлланилиши самарадорликни оширишга катта ҳисса қўшади.

Ривожланган давлатларда корпоратив бошқарувнинг афзалликлари:

1. АҚШда корпоратив бошқарувнинг самарадорлиги "Сарбэнс-Оксли Қонуни" билан таъминланган. Унда молиявий ҳисоботларни шаффоф қилиш ва бошқарув органларининг масъулияти кучайтирилган.

2. Германия ва Буюк Британияда корпоратив бошқарув тамойиллари корхоналарни узоқ муддатли инвестициялар учун жозибадор қилади. Шу билан бирга, меҳнат унумдорлигини оширишга ҳисса қўшади.

3. Япония ва Жанубий Кореяда корпоратив бошқарув ривожланган технологияларни жорий қилиш ва инновациялар учун муҳим восита сифатида хизмат қилади.

Ўзбекистонда ушбу тажрибани жорий қилиш имкониятлари: Ривожланган давлатлардаги корпоратив бошқарув тажрибаси Ўзбекистон учун ўзига хос қийматга эга. Хусусан, АҚШ ва Германия моделлари саноат корхоналарининг иқтисодий самарадорлигини ошириш учун асосий ёндашув бўлиши мумкин. Япония тажрибаси эса Ўзбекистон корхоналарида инновацион технологияларни жорий қилишда қўлланилиши мумкин. Бунда қуйидаги чораларни амалга ошириш муҳим:

- Халқаро стандартларни миллий қонунчиликка интеграция қилиш.
- Менежмент бўйича мутахассислар тайёрлаш дастурларини ташкил этиш.
- Хусусий ва давлат корхоналарида корпоратив бошқарув қоидаларини синовдан ўтказувчи пилот лойиҳаларни амалга ошириш.

Корпоратив бошқарувни жорий қилиш истикболлари

- Техник жиҳатлар: Саноат корхоналарида ахборот технологияларини жорий қилиш, молиявий ҳисоботлар учун электрон платформа яратиш.

- Иқтисодий жиҳатлар: Корпоратив бошқарув жорий қилиниши орқали корхоналарнинг сармоявий жозибadorлигини ошириш. Инвесторлар учун шаффоф ҳисобот механизмларининг мавжудлиги уларни жалб қилишга ёрдам беради.

- Ижтимоий жиҳатлар: Корхоналардаги бошқарув жараёнларини шаффофлаштириш ходимларнинг ишончини ошириб, меҳнат унумдорлигини кўтариши мумкин.

Давлат томонидан қўллаб-қувватлаш ва ҳуқуқий ислоҳотлар:

- Корпоратив бошқарувни ривожлантириш учун қонунчиликни халқаро стандартларга мувофиқлаштириш.

- Давлат томонидан махсус молиявий фондлар ташкил этиш ва корпоратив бошқарувни жорий қилиш учун грантлар ажратиш.

- Корхоналар учун корпоратив бошқарув стандартларини мажбурий қилиш орқали шаффофлик ва самарадорликни таъминлаш.

Хулоса

Саноат корхоналарида корпоратив бошқарувни жорий қилиш Ўзбекистон иқтисодиётини янада ривожлантириш учун муҳим қадам ҳисобланади. Таҳлиллардан маълум бўлдики, корпоратив бошқарув нафақат корхонанинг молиявий барқарорлиги ва самарадорлигини оширади, балки ички ва ташқи сармоялар учун ҳам жозибador муҳит яратади. Шаффофликнинг етишмаслиги, мутахассислар танқислиги ва ҳуқуқий асосларнинг ривожланмаганлиги каби мавжуд муаммолар уларнинг самарадорлигини чекламоқда.

Хорижий тажриба шуни кўрсатадики, корпоратив бошқарувни жорий қилиш орқали бошқарув самарадорлигини ошириш ва инновациялар учун замин яратиш мумкин. Ўзбекистон корхоналари учун ушбу тажрибани миллий шароитларга мослаштириш жуда муҳим.

Корпоратив бошқарувни саноат корхоналарида самарали жорий қилиш учун қуйидаги тавсияларни таклиф қиламиз:

1. Ҳуқуқий асосларни такомиллаштириш: Корпоратив бошқарувни тартибга солувчи миллий қонунларни халқаро стандартларга мослаштириш.

2. Шаффофликни таъминлаш: Корхоналарнинг молиявий ҳисоботлари ва бошқарув жараёнларини рақамлаштириш орқали ахборотнинг очиқлигини таъминлаш.

3. Кадрлар тайёрлаш: Корпоратив бошқарув соҳасидаги мутахассисларни тайёрлаш учун махсус дастурлар ва курсларни жорий этиш.

4. Пилот лойиҳаларни амалга ошириш: Корпоратив бошқарувнинг самарадорлигини баҳолаш учун йирик саноат корхоналарида синов лойиҳаларини ташкил этиш.

5. Инвесторларни ҳимоя қилиш механизмларини яратиш: Хусусий ва хорижий сармоядорлар учун ҳуқуқий ҳимоя чораларини кучайтириш.

6. Хорижий тажрибани ўрганиш ва мослаштириш: АҚШ, Европа ва Осиё давлатларининг корпоратив бошқарув моделларини таҳлил қилиш ва Ўзбекистон шароитларига мослаштириш.

7. Инновацион технологияларни жорий этиш: Корхоналарда ахборот технологиялари ва инновацияларни жорий қилиш орқали ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш.

Корпоратив бошқарувни жорий қилиш нафақат корхоналарнинг самарадорлигини ошириш, балки Ўзбекистоннинг халқаро иқтисодий бозордаги рақобатбардошлигини мустаҳкамлаш учун ҳам катта аҳамиятга эга. Давлат ва хусусий сектор ўртасидаги самарали ҳамкорлик ушбу жараёни тезлаштиришга ёрдам беради. Мазкур тадқиқот натижалари корхоналарда корпоратив бошқарувни жорий қилиш бўйича истиқболли стратегияларни ишлаб чиқишда қўлланиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Атамурадов Шерзод Акрамович Жаҳон амалиётида венчур капитали бозорининг ташкилий субъектлари // Экономика и финансы (Узбекистан). 2023. №1 (161). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zha-on-amaliyotida-venchur-kapitali-bozorining-tashkiliy-subektlari> (дата обращения: 18.11.2024).
2. Ashurova, N., and Sh Atamuradov. "Analysis of the Venture Investment Environment in the United States, Europe and Asia and the Problems of Uzbekistan in This Region "TEST: engineering and management" USA." (2020): 592-600.
3. Атамурадов, Ш. А. "Инновацион тадбиркорлик фаолиятини венчур фондлари орқали молиялаштиришнинг ташкилий-иқтисодий механизмини такомиллаштириш." Иқтисод фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати 8.
4. Атамурадов, Ш. А. Роль налогов в формировании доходной части государственного бюджета Республики Узбекистан / Ш. А. Атамурадов // Совершенствование налоговой политики государства в условиях глобализирующейся экономики : материалы Международной научной конференции, Тамбов, 15 мая 2014 года
5. Атамурадов Ш. А. (2019). Турли минтакаларда венчур инвестицияси муҳити таҳлили ҳамда венчур бизнесини ўзбекистон иқтисодиётига жорий этиш муаммолари. Экономика и инновационные технологии, (6), 69–79. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/11170
6. Атамурадов Шерзод Акрамович Инновацион тадбиркорликда венчур инвестицияларини жалб қилиш муаммолари // Экономика и финансы (Узбекистан). 2021. №1 (137). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/innovatsion-tadbirkorlikda-venchur-investitsiyalarini-zhalb-ilish-muammolari> (дата обращения: 08.11.2024).
7. Атамурадов Ш. А. (2022). Саноатда инновацион фаолиятни ривожлантиришда венчур инвестицияларини жалб қилиш масалалари. Архив научных

- исследований, 2(1). извлечено от
<https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1868>
8. Atamuradov Sh. . (2023). Financing of innovative projects through venture funds and the types of risk involved in it. *Economics and Innovative Technologies*, 11(1), 24–35. https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss1/a3
 9. Атамурадов Шерзод Акрамович Инновацион фаолиятни венчурли молиялаштиришнинг халқаро моделларини жорий этиш самарадорлиги // Экономика и финансы (Узбекистан). 2019. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/innovatsion-faoliyatni-venchurli-moliyalashtirishning-hal-aro-modellarini-zhoriy-etish-samaradorligi> (дата обращения: 08.11.2024).
 10. Атамурадов Ш. Хорижий мамлакатларда венчурли инновацион лойиҳалаштириш моделлари // "Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар" илмий электрон журнали. – 2019. – №. 2.
 11. Ashurova, N. B. "Atamuradov Sh." A. "Korxonalar iqtisodiyoti va menejmenti" (O 'quv qo 'llanma)-Navoiy: NDKI (2019).
 12. Methodology for organizing the accounting policy of a transport organization. (2024). *international scientific e-conference "human resources and modern professions in the world"* – Aachen, Germany, 1, 50-56. <https://researchparks.net/index.php/hrmpw/article/view/87>
 13. Транспорт ташкилотларида узок муддатли активлар бўйича ҳисоб сиёсатини шакллантиришнинг услубий жиҳатлари. (2024). *Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting*, 4(05), 186-195. https://doi.org/10.55439/AFA/vol4_iss05/354
 14. Хужаев, С. (2023). Методические и организационные аспекты применения учетной политики предприятий . *Talqin Va Tadqiqotlar*, 1(16). извлечено от <https://talqinvatadqiqotlar.uz/index.php/tvt/article/view/1077>
 15. Khujaev Salimjon Sodikovich. (2023, август 23). Necessity, concept and principles for introducing accounting policy in the activities of economic entities. innovative development in the global science, Boston, USA. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8277426>
 16. Abdusalomov Marufjon Olimjon ugli. (2024). WAYS TO IMPROVE STRATEGIC MANAGEMENT OF MANUFACTURING ENTERPRISES: A CASE STUDY OF UZBEKISTAN . *TADQIQOTLAR.UZ*, 50(1), 191-195. <https://scientific-jl.org/tad/article/view/2693>
 17. Baxshulloyevna, B. S. (2024). KORXONANING INNOVATSION ISHLANMALARINI MOLİYALASHTIRISHNI BAHOLASH USULLARINI QIYOSIY TAHLIL QILISH. *TADQIQOTLAR. UZ*, 50(1), 183-190.
<https://scientific-jl.org/tad/article/download/2692/2624>
 18. <https://scientific-jl.org/tad/article/download/2692/2624>
 19. Abdinabiyevna, S. S., & Bekpo'lotjonovna, X. J. A. (2024). KICHIK BIZNES KORXONALARI FAOLIYATIDA BOSHQARUV SAMARADORLIGIGA ERISHISHNING YO 'LLARI. *TADQIQOTLAR. UZ*, 50(1), 45-51.
 20. <https://scientific-jl.org/index.php/tad/article/view/2540>